

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การศึกษาพลวัตของการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวแพ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เพื่อศึกษาการจัดการองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนชาวแพ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ช่วงเวลาดังนี้ 1) ยุคประมงพื้นบ้าน (พ.ศ. 2475-2500) 2) ยุคประมงพาณิชย์ (พ.ศ. 2500-2535) 3) ยุคปัจจุบัน (2535-ปัจจุบัน) โดยใช้การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ และการเข้ามากระทบจากองค์กรรัฐทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นเกณฑ์

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสำรวจข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการแบบผสมผสาน ได้แก่ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และจดบันทึกข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปแนะนำตัวและสร้างความสัมพันธ์กับชาวแพอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น การค้าขาย การหาปลา การซ่อมแซมเรือนแพ การเลี้ยงปลากระชัง ตลอดจนเข้าร่วมงานงานประเพณีที่สำคัญของชุมชน เช่น ทอดกฐิน ลอยกระทง เพื่อทำความเข้าใจในวิถีการดำรงชีวิตของชาวแพ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีสังเกต ซักถาม และจดบันทึกข้อมูลพร้อมทั้งบันทึกภาพประกอบกันไป เมื่อได้ข้อมูลเบื้องต้นเพียงพอแล้ว ผู้วิจัยได้จัดสนทนากลุ่มเพื่อเจาะลึกในประเด็นสำคัญ ๆ และให้ชุมชนได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นพร้อม ๆ ไปกับตรวจสอบข้อมูลร่วมกับผู้วิจัย โดยผู้วิจัยได้เลือกโอกาสที่ชาวแพมีการประชุมคณะกรรมการชุมชน และโอกาสงานประเพณีของชุมชน จากนั้นจึงรวบรวม และนำมาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุป

5.1.1 การเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ชาวแพ

การเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ชาวแพแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี ในยุคประมงพื้นบ้าน (พ.ศ. 2475 – 2500) ชุมชนมีความมั่งคั่งทางทรัพยากรธรรมชาติ มีระบบคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อทำหน้าที่กำกับและเชื่อมโยงคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ สอดคล้องกลมกลืนอย่างเป็นองค์รวม ทั้งนี้จะให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนของการดำรงอยู่ร่วมกันของชุมชน ในขณะที่ยุคประมงพาณิชย์ (พ.ศ. 2500-2535) เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศภายในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกทั้งการพัฒนาและภาครัฐที่มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การบริโภค และเทคโนโลยีการผลิตและเชื่อมโยงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน โดยคำนึงถึงผลประโยชน์เป็นหลัก และให้ความสำคัญกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิต ส่วนระบบคุณค่าและความเชื่อก็ถูกลดทอนคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ลงด้วยความรู้ ความคิดและค่านิยมสมัยใหม่ ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเกิดความเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เมื่อเข้าสู่ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน) ชุมชนมีความพยายามในการจัดระบบความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่แตกต่างกัน และเริ่มมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งในคนที่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์ระยะสั้นกับคนที่ต้องการใช้ประโยชน์ในระยะยาว แต่ทั้งนี้ก็มีปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงบางส่วน ที่สะท้อนถึงรากฐานภูมิปัญญาของชุมชนที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ การหวนคืนมาใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ชุมชนยังเรียนรู้ที่จะจัดระบบความสัมพันธ์กับภาครัฐและบุคคลภายนอกชุมชนเพื่อสร้างเครือข่ายทางการค้า และทางสังคมมากกว่าจะให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วยกัน ในขณะที่กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้เข้ามาทำหน้าที่ในการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติในชุมชนแทนจารีตประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมของชุมชน(ตาราง 10 และ 11)

ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาชุมชนเองก็ไม่ได้อยู่ในภาวะหยุดนิ่งหากแต่มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการปรับตัวส่วนใหญ่จะสะท้อนออกมาในรูปของการเปลี่ยนแปลงอาชีพให้มีความหลากหลายขึ้น โดยมีการปรับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้สอดคล้องกับเป้าหมายใหม่ของชีวิต ตลอดจน

ค่านิยมและความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้ชาวแพมีการปรับตัวในระดับของปัจเจก ซึ่งมีปรากฏการณ์ในระดับครอบครัว เนื่องจากความแตกต่างทางฐานะทำให้มีความแตกต่างทางโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรไปด้วย ชุมชนจึงไม่สามารถยกระดับการปรับตัวได้พร้อมกันทั้งหมด ทั้งนี้มีข้อสังเกตที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวทั้งที่เป็นปฏิริยาในเชิงตอบรับ ปฏิริยาในเชิงรวมรวม และปฏิริยาในเชิงปฏิเสธ

ตาราง 10 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวแพ (ระบบการผลิต การบริโภค เทคโนโลยีการผลิต)

ยุคประมงพื้นบ้าน (พ.ศ. 2475-2500)	ยุคประมงพาณิชย์ (พ.ศ. 2500-2535)	ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน)
<ul style="list-style-type: none"> ● หาดูหากิน ล่องเรือแลงข้าว ● ขายปลาซื้อเกลือ ● ปลุกพืชริมคลอง ● เรือพาย แห สวิง ข่าย ยอ กะบัง ลอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ทำมาค้าขาย ● ตีอวน เลี้ยงปลา-ขาย/หาปลา-ขาย ● เรือเครื่อง อวนขนาดใหญ่ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ทำมาค้าขาย/รับจ้าง/โฮมสเตย์ ฯลฯ ● เลี้ยงปลา/ขาย ซื้อมาขายไป ● เรือเครื่อง เรือพาย ลอบ ข่าย ยอ แห ● ซื้อมปลา วางยาเบื่อ ลักลอบ จับปลาฤดูวางไข่

ตาราง 11 การเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า/ความเชื่อ/ความสัมพันธ์ ของชุมชนชาวแพ

ยุคประมงพื้นบ้าน (พ.ศ. 2475-2500)	ยุคประมงพาณิชย์ (พ.ศ. 2500-2535)	ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน)
<p>ระบบคุณค่า</p> <ul style="list-style-type: none"> • คนดี ความดี • คุณธรรม ความซื่อสัตย์ • ให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางศาสนา (การทำบุญ/เทศกาลงานประเพณี) 	<p>ระบบคุณค่า</p> <ul style="list-style-type: none"> • นับถือคนมีเงิน พ่อค้า คนมีฐานะข้าราชการ 	<p>ระบบคุณค่า</p> <ul style="list-style-type: none"> • ให้ความสำคัญกับวัตถุ ความร่ำรวย • ฟังฟังข้าราชการ นักการเมือง • งานบุญประเพณีคนร่วมงานน้อยลง/อ่อนพลัง
<p>ความเชื่อ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ยึดมั่นในพุทธศาสนาพระสงฆ์ (อยู่ในฐานะเหนือมนุษย์) • สิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ (เชื่อเรื่องผี/เทพยดา/นางไม้) • ไม่จับปลาวันพระ/ไม่เลี้ยงปลาหน้าวัด 	<p>ความเชื่อ</p> <ul style="list-style-type: none"> • พระสงฆ์ (อยู่ในฐานะมนุษย์) • จับปลาวันพระ/เลี้ยงปลาหน้าวัด • จับปลาผู้ชาย 	<p>ความเชื่อ</p> <ul style="list-style-type: none"> • จับปลาวันพระ เลี้ยงปลาหน้าวัด
<p>ความสัมพันธ์</p> <p>เครือญาติ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ช่วยเหลือเรื่องการทำมาหากิน • กิจกรรมวิถีชีวิตของชีวิต (เกิด/บวช/แต่งงาน/ตาย) <p>เพื่อนบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> • ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปัน เอามื้อเอาแรงหาปลา/สร้างซ่อมแพ • ช่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชีวิต (บวช/แต่งงาน/ตาย) <p>ผู้นำชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> • พระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนา ภูมิปัญญา และพิธีกรรมทางศาสนา 	<p>ความสัมพันธ์</p> <p>เครือญาติ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ช่วยเหลือกิจกรรมวิถีชีวิตของชีวิต (เกิด/บวช/แต่งงาน/ตาย) <p>เพื่อนบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> • ลูกจ้าง/นายจ้าง • “กลุ่ม” ฟังพาเพื่อผลประโยชน์ • ช่วยเงินแทนช่วยงาน <p>ผู้นำชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> • พระสงฆ์ (นักพัฒนาชุมชน) 	<p>ความสัมพันธ์</p> <p>เครือญาติ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ห่างเหิน มีแต่ผู้สูงอายุ ลูกหลานกลับมาเยี่ยมเฉพาะช่วงเทศกาล <p>เพื่อนบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> • จ้างสร้างแพ/ซ่อมแพ • ช่วยเงินที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชีวิต (บวช/แต่งงาน/ตาย) • ช่วยเงินแทนช่วยงาน <p>ผู้นำชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> • ผู้นำทางการปกครองสนองนโยบายรัฐ

ตาราง 11 (ต่อ) การเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า/ความเชื่อ/ความสัมพันธ์ ของชุมชนชาวแพ

ยุคประมงพื้นบ้าน (พ.ศ. 2475-2500)	ยุคประมงพาณิชย์ (พ.ศ. 2500-2535)	ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน)
<p><u>ภายนอกชุมชน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • แลกเปลี่ยนสิ่งจำเป็น (ข้าว พริก ของป่า) กับคนบ้านดอน เป็นเกลือเป็นเสียวกัน • ชาวจีน ค้าขาย/เฒ่าแก่-ลูกจ้าง • อุปถัมภ์เกื้อกูลกัน 	<p><u>ภายนอกชุมชน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ค้าขาย/เครือข่ายทางการค้า • เครือข่ายทางสังคม 	<p><u>ภายนอกชุมชน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • เจ้าหน้าที่ของรัฐ • ผู้ซื้อ/ผู้ขาย (ตอบสนองความต้องการของตลาด) เครือข่ายทางการค้า/ทางสังคม

5.1.2 องค์ความรู้และการจัดการองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนชาวแพ

ยุคประมงพื้นบ้าน ชาวแพจะมีการจัดการองค์ความรู้ผ่านทางสถาบันครอบครัว และศาสนา เป็นหลัก โดยมีลักษณะของการถ่ายทอดที่สอดคล้องไปกับวิถีชีวิต ในยุคประมงพาณิชย์ มีสถาบันองค์กรชุมชนเกิดขึ้น ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างกว้างขวาง แต่ทั้งนี้มุ่งไปที่การพัฒนาาระบบเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ส่วนยุคปัจจุบัน การจัดการองค์ความรู้จะทำผ่านระบบการศึกษา โดยมีโรงเรียนเข้ามาทำหน้าที่แทนบ้าน และวัด ทำให้องค์ความรู้ต่างๆ ของชุมชนสูญหายไป และถูกทดแทนด้วยองค์ความรู้แบบใหม่ อย่างไรก็ตามชุมชนไม่ได้อยู่ในภาวะที่หยุดนิ่ง แต่ยังคงมีกระบวนการเรียนรู้มาอย่างต่อเนื่อง โดยมีตลาดเข้ามาทำหน้าที่เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน

สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในยุคประมงพื้นบ้าน จะสอดคล้องไปกับวิถีการดำรงชีวิต โดยปรากฏออกมาในรูปของจารีต ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ในยุคประมงพาณิชย์ จะมีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์กติกาในการอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้ไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนยุคปัจจุบันรัฐได้เข้ามามีอำนาจในการจัดการแทนชุมชน โดยผ่านทางกฎหมาย และระบบบรรณมิติในที่ดินริมแม่น้ำ นอกจากนี้้องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติยังแสดงออกมาในรูปแบบของเทคโนโลยีการผลิต อาทิ การประดิษฐ์เครื่องมือประมง เป็นต้น

5.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนชาวแพ

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เทคโนโลยีการผลิต กระบวนการเรียนรู้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือปราชญ์ชาวบ้าน พื้นฐานวัฒนธรรมเดิม การสื่อสารและการคมนาคม ตลอดจนการกระทำจากองค์กรรัฐ และการเคลื่อนย้ายประชากรวัยแรงงาน

5.2 อภิปรายผล

ชุมชนชาวแพ แม่น้ำสะแกกรัง เปรียบเสมือนภาพตัวแทนของชุมชนชาวน้ำในท้องถิ่น ภาคกลางที่เคยมีอดีตอันรุ่งเรืองและมั่งคั่ง การเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ในน้ำก็เนื่องมาจากต้องอาศัยน้ำ เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก ตลอดเวลาชาวแพดำรงชีวิต อยู่ท่ามกลางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงผู้คนในแต่ละฤดูกาล สิ่งสม ปรสบการณ์ในชีวิตหล่อหลอมให้เกิดภูมิปัญญาในการอยู่กับธรรมชาติ โดยแสดงออกมาในรูปของ วัฒนธรรมประเพณี ที่มีลักษณะของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้การที่ชุมชน ชาวแพยังคงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ก็เนื่องมาจากธรรมชาติที่ เอื้ออำนวย แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความขาดแคลนของทรัพยากร และความเสื่อมโทรมบ้างแต่ก็ เป็นเพียงระยะเวลาสั้น ๆ จากการที่ธรรมชาติได้มีโอกาสดักฟื้นตัวเองในช่วงฤดูปลาวางไข่ จึงคง ความสามารถในการสนองตอบความต้องการของชุมชนได้ ประกอบกับจำนวนประชากรของชุมชน ที่มีแนวโน้มลดลง ทำให้สามารถลดแรงกดดัน และแก่งแย่งการใช้ทรัพยากรไปได้ระดับหนึ่ง

จากแนวคิดของปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ที่กล่าวถึงสาเหตุสำคัญของวิกฤตทาง สิ่งแวดล้อมว่า การที่มีประชากรมากเกินไปมีส่วนทำให้เกิดความตึงเครียดในการใช้ทรัพยากรและ ก่อให้เกิดการขยายตัวของมลภาวะ การละเลยความคิดแบบนิเวศ ยุทธศาสตร์ที่เน้นความเจริญ เติบโตส่งเสริมการใช้ทรัพยากร ทำลายธรรมชาติในระยะสั้นก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ในโลกรวมชาติ ระยะยาว (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2534 : หน้า 27-29) ความคิดดังกล่าวสะท้อนทิศทางของการ พัฒนาที่ผ่านมา ที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ความเสื่อมโทรมทางนิเวศของชุมชนชาวแพจนเข้าสู่ภาวะ วิกฤต การเผชิญวิกฤตอันมีที่มาจากปัจจัยภายนอก คือนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่มุ่งเน้น เศรษฐกิจเป็นหลัก ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า ความคิด ความเชื่ออย่างเป็นองค์รวมของ ชาวแพที่เคยมีเพื่อเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ ให้สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกัน บนพื้นฐานของความยั่งยืน แปรเปลี่ยนเป็นการแย่งชิงและแข่งขันความร่ำรวย การพัฒนาแบบ แยกส่วน ที่พยายามดึงชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นฐานทรัพยากรป้อนผลผลิตเข้าสู่ศูนย์กลางได้กลายเป็น

ตัวเร่งให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชุมชนในระยะยาว แต่ด้านหนึ่งของการเผชิญหน้ากับวิกฤตได้กลายเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวแพคิดหาหนทางใหม่ ทางเลือกใหม่ และเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงศักยภาพของตนเองในการคิดและแสวงหาทางออก ตัวอย่างจาก การจับปลาจนเกินขีดจำกัดของธรรมชาติ จนปลาลดจำนวนลงในยุคประมงพาณิชย์ที่เป็น โอกาสให้ชาวแพได้หวนกลับมาใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านในยุคปัจจุบัน หรือความพยายามในการรื้อฟื้นโครงการอนุรักษ์ลำน้ำของคณะกรรมการชุมชน ตลอดจนโครงการอนุรักษ์พันธุ์ปลา และการประกาศเขตอภัยทานหน้าวัดที่กำลังเริ่มก่อตัวขึ้น เป็นต้น

ชุมชนชาวแพก็มีสภาพเช่นเดียวกับชุมชนน้ำในที่อื่นๆ ที่ต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรมตลอดเวลา แม้ว่าจะอยู่ท่ามกลางตัวเมืองแต่การเปลี่ยนแปลงกลับดำเนินไปอย่างช้า ๆ ก็เนื่องมาจากเงื่อนไขของทรัพยากรชุมชนที่มีขีดจำกัดในระดับที่เพียงพอต่อการหล่อเลี้ยงผู้คนภายในท้องถิ่นเท่านั้น ไม่มีแรงดึงดูดทางการค้าและการลงทุนให้ผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาแย่งชิงคนในพื้นที่ท่ามาหากิน จึงเป็นผลดีกับชุมชนที่ไม่ทำให้เกิดความแตกต่างทางฐานะและชนชั้นมากนัก

เมื่อวิเคราะห์ถึงเหตุและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาที่มีผลต่อการดำรงอยู่ในระยะยาวของชุมชนมีสาเหตุที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของชุมชน ผู้นำชุมชน กระบวนการเรียนรู้ และพลังของวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งจะได้วิเคราะห์แยกเป็นประเด็น ดังนี้

5.2.1 การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคนในชุมชนร่วมกัน ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การบริโภค และเทคโนโลยีการผลิตของชุมชน ในแต่ละช่วงเวลาได้ส่งผลเชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า ความเชื่อ ของคนในชุมชน รูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากที่เคยมีอาชีพประมงพื้นบ้าน เปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงปลา มีสาเหตุมาจากการค้นพบวิธีเพาะพันธุ์ปลา และจากการที่ชุมชนตั้งอยู่ท่ามกลางย่านการค้าจึงเป็นโอกาสให้ติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับชุมชนภายนอกตลอดเวลา ดังนั้นชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ช่วงปี 2500 ที่เข้าสู่ยุคประมงพาณิชย์เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางเศรษฐกิจของภาครัฐ กระแสการพัฒนาได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวแพในหลายด้าน ทั้งด้านดี คือ การคมนาคมที่สะดวกรวดเร็ว การศึกษา ที่ทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ส่วนอีกด้านกลับเป็นผลกระทบในระยะยาวคือ การสร้างเงื่อนไขได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของชุมชน ส่งผลเชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชนจากทำมาหากินมาเป็นการทำมาค้าขายด้วยความเข้าใจที่ว่า “น้ำที่เพิ่มขึ้นจะนำพาความอุดมสมบูรณ์ตามมาด้วย” การนำระบบเศรษฐกิจของชุมชนเข้าไปผูกโยงกับกลไกของตลาด นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต และเทคโนโลยีการผลิต ภายใต้ระบบความคิด ค่านิยมที่เน้นพฤติกรรมของปัจเจก โดยมีผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ปรากฏการณ์การเลี้ยวปลาของชาวแพก็เปรียบได้กับการปลุกพืชเชิงเดี่ยวของเกษตรกรที่นำไปสู่การสูญเสียความหลากหลายในระบบการผลิตแบบดั้งเดิม และอาจนำไปสู่การสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนในที่สุด

อย่างไรก็ตามชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่องได้สั่งสมประสบการณ์ที่ตกผลึกเป็นภูมิปัญญาในการใช้ และถนอมรักษาทรัพยากรให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน การที่ชาวแพส่วนหนึ่งเลือกที่จะหวนคืนกลับมาใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านในการทำมาหากิน หรือความพยายามในการรักษาระบบการผลิตเพื่อบริโภค พร้อม ๆ กับการผลิตเพื่อขายผสมผสานคุณค่าเก่ากับใหม่ ได้แสดงให้เห็นถึงรากฐานอันมั่นคงของภูมิปัญญา

5.2.2 ผู้นำชุมชน

วิถีชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนได้มีส่วนในการผลิต สร้างผู้นำที่อยู่บนฐานอำนาจของชุมชน แต่ที่ผ่านมาชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงบทบาท และลดทอนคุณค่าของผู้นำชุมชนอย่างต่อเนื่องโดยการเข้ามาของผู้เฒ่าทางการปกครอง จากอดีตผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำทางภูมิปัญญาที่สะสมประสบการณ์และความรู้บนพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมการรวมกลุ่มของชาวบ้านอย่างง่าย ไม่เป็นทางการ การพูดคุยปรับทุกข์กันในหมู่เพื่อนบ้าน โดยมีผู้นำทำหน้าที่ชี้แนะทางปัญญาให้กับชุมชนและมีส่วนช่วยให้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเคลื่อนไปในทิศทางของการแบ่งปันเกื้อกูล ซึ่งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพึ่งตนเองและการอยู่รอดร่วมกันเป็นสำคัญ

แต่การเข้ามาของผู้เฒ่าจากทางการ ได้นำแนวคิดและรูปแบบใหม่เข้ามา เช่น กลุ่มจัดตั้งจากทางการที่มีลักษณะของการจัดระบบความสัมพันธ์ตามอำนาจหน้าที่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับประสบการณ์และความรู้เดิมของชุมชน นำไปสู่ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร และแตกแยกแข่งขันกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองการเข้ามาของภาครัฐในชุมชนชาวแพเองก็มีปรากฏการณ์ดังกล่าว การที่ชุมชนตั้งอยู่ท่ามกลางศูนย์กลางของความเจริญและถูกรอบงำจากวัฒนธรรมส่วนกลางอย่างรวดเร็ว ผู้นำของชุมชนจึงมีบทบาทหน้าที่เป็นตัวแทนของภาครัฐอย่าง

สมบูรณ์ บทบาทของผู้นำตามธรรมชาติถูกจำกัดด้วยอำนาจหน้าที่แบบใหม่ ส่งผลให้ชุมชนขาดความสามารถในการจัดการตนเอง

อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ และผู้นำตามธรรมชาติที่ยังคงมีอยู่ของชุมชนชาวแพในปัจจุบันก็มีความพยายามที่จะถ่วงรั้งและชี้นำทิศทางที่สอดคล้องกับระบบคุณค่าเดิมของชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มที่มีมิติของการเกื้อกูลกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนเป็นที่ตั้ง ปรากฏการณ์ของการพูดคุยกันของคณะกรรมการชุมชนถึงแนวทางการอนุรักษ์ลำน้ำและพันธุ์ปลาสะท้อนให้เห็นว่าในยามที่ชุมชนเกิดความคับขันผู้นำที่ยังคงมีสำนึกของชุมชน มีความรักท้องถิ่น จะเข้ามาอบกู้สถานการณ์ของชุมชน

5.2.3 กระบวนการเรียนรู้

จากการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติเป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ไม่แยกออกเป็นส่วน ๆ การดำรงอยู่ที่ผ่านมา ชุมชนจึงมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และตั้งคำถามกับทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ชุมชนเองจำเป็นต้องมีองค์กรหรือสถาบันชุมชนที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะปรับตัวอันเป็นหัวใจสำคัญของการอยู่รอดร่วมกันของชุมชน

เดิมทีสถาบันหลักของชุมชน คือ ครอบครัว และศาสนามีหน้าที่ผลิตปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ เพื่อสืบสานองค์ความรู้ ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อนำไปใช้เป็นต้นทุนในการดำรงชีวิตมาอย่างต่อเนื่อง

ทว่าระบบการศึกษาแบบใหม่ที่แพร่เข้ามา ทำให้ชุมชนถูกรอบงำด้วยองค์ความรู้ และวิธีคิดจากภายนอก ภูมิปัญญาของชุมชนสูญหาย คนรุ่นใหม่ที่มีหน้าที่ในการสืบทอดทางปัญญาถูกดึงออกจากชุมชนด้วยระบบการศึกษา ขาดช่วงต่อทางภูมิปัญญาอาจนำมาซึ่งความอ่อนแอของชุมชนในที่สุด

การไม่ให้คุณค่ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมว่าเป็นความรู้แขนงหนึ่งตามทัศนะของประเวศ วะสี ที่ว่า “ความรู้ของมนุษย์ไม่ได้มีแต่ที่เกิดขึ้นจากห้องทดลอง ในห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น ความรู้อีกกระแสหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นมาก่อน คือ ความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลองทางสังคม คือ ความรู้กระแสวัฒนธรรม หรือความรู้ดั้งเดิม (Traditional Knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้เหล่านี้ที่ถูกค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมา ด้วยเวลานานเป็นพันเป็นหมื่นปี จึงมีค่ายิ่งนัก เป็นมรดกทางปัญญาของมนุษย์ (Human Heritage) ด้วยการศึกษารูปแบบที่ดำเนินในปัจจุบัน มรดกทางปัญญาเหล่านี้จะสูญหายไปอย่างรวดเร็ว” (อ้างใน เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2544)

ในสภาวะปัจจุบันชุมชนจึงตกอยู่ในภาวะซงักงันและไม่สามารถแสวงหาทางเลือกใหม่ในการดำรงชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน การมุ่งแต่ทำมาค้าขาย ชาวแพจึงมีความสัมพันธ์ทางผลประโยชน์เป็นที่ตั้งถึงแม้ว่าจะมีตลาดเข้ามาทำหน้าที่เป็นเวทีของการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาก็ตาม แต่กระบวนการเรียนรู้ก็อยู่บนมิติทางเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งที่อยู่บนฐานคิดของกำไรขาดทุน ชาวแพจึงเรียนรู้ที่จะช่วงชิงและแข่งขัน ไปตามจังหวะการขึ้นลงของกลไกตลาดเท่านั้น เครื่องข่ายที่เกิดขึ้นจึงเป็นเครือข่ายทางการค้าที่ต่างช่วงชิงผลประโยชน์และต่างคนต่างเอาตัวรอดมากกว่าจะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนำพาชุมชนให้อยู่รอดร่วมกัน

การขาดสถาบันที่ทำหน้าที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ และเชื่อมโยงองค์ความรู้ของชุมชนจึงส่งผลกระทบต่ออยู่รอดของชุมชน เพราะขาดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่จะนำมาปรับประยุกต์ใช้ทดแทนให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังความคิดของประเวศ วัติที่ว่า “การที่หรือคนใดคนหนึ่งจะอยู่รอดได้ต้องเรียนรู้และมีปัญญาในระดับหนึ่ง ชุมชนหรือสังคมใดสังคมหนึ่งจะดำรงอยู่ได้ช้านาน ก็ต้องมีปัญญา เรียกว่าปัญญาของชุมชนหรือสังคมถ้าไม่มีปัญญาก็ดำรงอยู่ไม่ได้นาน” (ประเวศ วัติ, 2538 : 55)

ดังนั้นหากสถานการณ์ของชุมชนชาวแพยังคงดำเนินต่อไปเช่นนี้ก็อาจถูกความคิดจากภายนอกเข้าครอบงำ ขาดพลังทางปัญญา นำมาซึ่งความอ่อนแอของชุมชนในที่สุด ดังนั้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวแพ สามารถนำไปปรับใช้เพื่อให้สามารถดำรงตัวตนของความเป็นชาวน้ำอยู่ได้ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นหัวใจของการอยู่รอดร่วมกันของชุมชน

ในขณะที่ประเวศ วัติ (2538 : 55) ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนของชุมชนว่าจะต้องมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ อาชีพเกษตร(ประมง) อาชีพนอกเกษตร (การค้าขาย รับจ้าง) เครดิตหรือทุนที่รัฐจัดสรรให้ องค์กรชุมชน ความรู้ข่าวสารเทคโนโลยี ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนี้มีองค์ประกอบอันเป็นหัวใจเชื่อมโยงให้องค์ประกอบอื่น ๆ ทำงานได้ 3 ประการด้วยกัน คือ “องค์กรชุมชน ความรู้เกี่ยวกับชนบท และกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน” เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนชาวแพจะพบว่า มีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ แต่อยู่ในภาวะซงักงันขององค์ประกอบที่เป็นหัวใจหลักที่จะเชื่อมโยงให้องค์ประกอบอื่น ๆ ทำงานทั้ง 3 ประการ

ดังนั้นกระบวนการพัฒนาที่จะเข้ามามีบทบาทในชุมชนควรได้ส่งเสริมให้เกิดการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ปรึกษาหารือกัน เพื่อวิเคราะห์ประเมินและริเริ่มแสวงหาทางเลือก ทงออกอันจะก่อให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติ องค์ความรู้ของชุมชน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทาง

การฟื้นฟู และสร้างสรรค์พลังท้องถิ่นให้เกิดขึ้น โดยปรับให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงโดยคำนึงถึง การทบทวนภูมิปัญญาของท้องถิ่นในอดีตที่ทำให้สามารถดำเนินชีวิตรอดมาได้ ตลอดจนการสร้าง สำนึกร่วมของความเป็นท้องถิ่น ก็เป็นสิ่งที่หนึ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดพลังทางภูมิปัญญาได้ การสร้าง องค์ความรู้ของท้องถิ่น ด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ การรู้จักตนเอง และคิดอะไรใหม่ ๆ ขึ้นได้โดยไม่ต้องรอสิ่งที่มาจากภายนอก (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2544 : 219-220)

5.2.4 พลังของวัฒนธรรมชุมชน

จากการพัฒนาที่ผ่านมาชุมชนชาวแพก็ไม้อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบดังกล่าว ที่ก่อให้เกิด ความได้เปรียบเสียเปรียบภายในชุมชน แต่ทว่าที่ชุมชนยังคงมีวัฒนธรรมชุมชน โดย รากฐานเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติ จึงทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับสภาพ แวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อมที่มีการปรับตัวร่วมกัน (ยศ สันตสมบัติ อ่างในปาริชาติ วัลย์เสถียรและคณะ, 2543 : 60)

นอกจากนี้การปรับตัวของชุมชนที่มีปรากฏการณ์ของการตอบโต้การพัฒนาที่ เข้ามาจากภายนอก ดังเช่น กรณีการหวนคืนสู่การทำประมงพื้นบ้านของชาวแพในยุคปัจจุบัน อันเป็นเส้นทางดั้งเดิมของการดำรงอยู่ร่วมกันของชาวแพกับธรรมชาติอย่างสอดคล้อง ความ พยายามในการสืบทอดวัฒนธรรมชาวแพชาวน้ำด้วยการยืนหยัดอยู่บนผืนน้ำโดยการ ไม่ยอมละทิ้ง ถิ่นฐาน แสดงออกถึงความมีอิสระทางความคิด และการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี พลังของวัฒนธรรม ชุมชนที่ยังคงหยั่งรากอยู่ในชุมชนจึงได้มีโอกาสรื้อฟื้นให้ผสมผสานกับความรู้ใหม่ ๆ ภายนอก สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการตนเอง อันจะนำไปสู่ความสามารถในการ พึ่งตนเองของชุมชนในที่สุด

การแสวงหาทางออกโดยมุ่งพึ่งตนเอง เป็นการสร้างความเข้มแข็งเพื่อต่อรองกับ สิ่งที่เข้ามากระทบ กระทำจากภายนอก แสดงให้เห็นว่าชุมชนชาวแพก็ยังไม่ได้ถูกระแสการพัฒนา ดูกดกลืนจนหมดความเป็นตัวตน สำนักชุมชนตลอดจนความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นชาวแพด้วยกัน ก็ยังคงมีอยู่ ในการศึกษาวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย ของฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา(2537 : 245) ได้นำเสนอข้อสรุปที่ว่า

“ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกำลังทำลายชุมชนหมู่บ้าน ทำลายชาวบ้าน ทำลายวัฒนธรรมของชาวไทย อย่างไรก็ตามนักพัฒนาเอกชนรวมทั้งปัญญาชนท้องถิ่นจำนวนมากได้ค้นพบว่า แม้เศรษฐกิจหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปเข้าอยู่ภายใต้กระแสหลักของระบบทุนนิยม แต่วิญญูณของหมู่บ้านยังคงดำรงอยู่ ยังเป็นอิสระอยู่ พวกเขามีข้อสรุปว่า ในเมืองไทยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองภายนอก แม้อู้งิ่งใหญ่ ครอบงำจนถึงวันนี้ไม่มีพลังพอที่จะเปลี่ยนวิญญูณของชุมชนหมู่บ้าน”

จากการศึกษาชุมชนชาวแพ ทำให้พบว่าวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กับทรัพยากรธรรมชาติทำให้ชาวแพต้องปรับตัว แต่ทั้งนี้ยังคงเลือกที่จะไม่ละทิ้งชุมชนออกไป แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึก และวิญญูณของความเป็นชุมชนยังคงดำรงอยู่ในชาวแพ

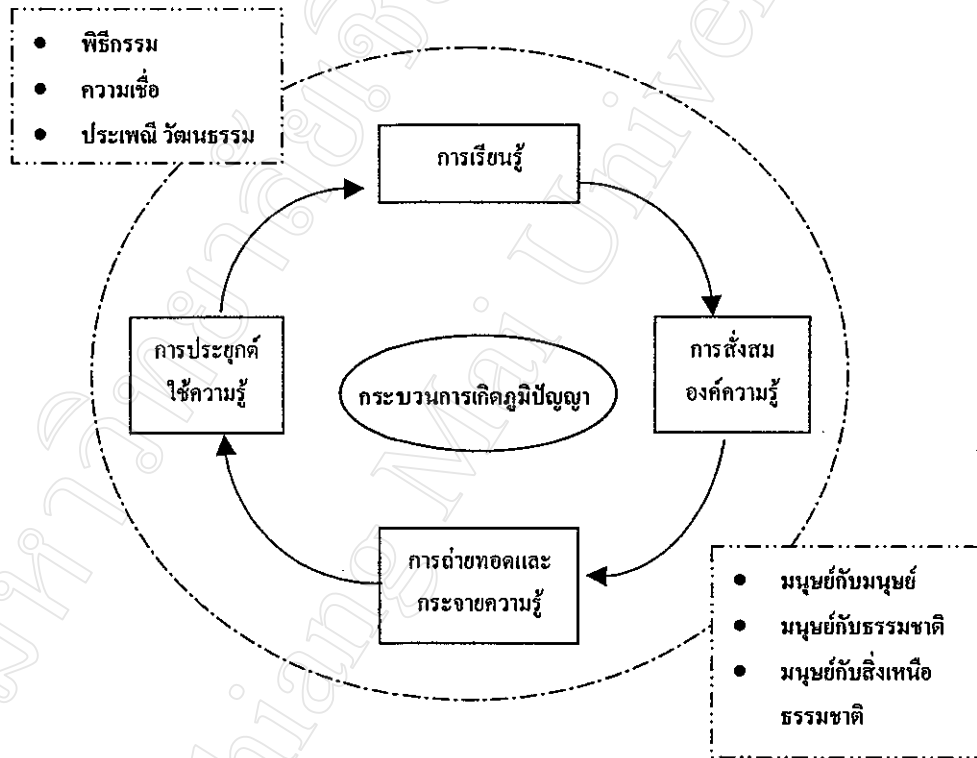
5.2.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการดำรงชีวิตผูกพันกับแม่น้ำมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน นอกจากจะก่อให้เกิดความรู้ถึงการเป็นคนแพที่มีประวัติศาสตร์ชีวิตร่วมกันแล้ว ประสบการณ์ในชีวิตที่ต่อสู้อันตรายอยู่หากินมากับน้ำได้สั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะของการเชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยผ่านขั้นตอนการเรียนรู้ การลงมือทำ และการถ่ายทอดผลิตซ้ำที่เชื่อมโยงทุกองค์ประกอบที่แวดล้อมชีวิต (Holistic View) (อเนก นาคะบุตร, 2545 : 76-81)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการพัฒนาสมัยใหม่ (Modernization) ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไทยในชนบทหรือชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ ไม่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน (Indigenous Knowledge) ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น อันเป็นเหตุให้การพัฒนาไม่สามารถก้าวไปสู่ความสำเร็จ (ประเวศ วะสี, 2530 : 78) ชุมชนแพเองก็ตกอยู่สถานการณ์ดังกล่าว แต่ทว่ารากฐานภูมิปัญญาเดิมที่ยังคงมีอยู่ได้ทำหน้าที่จุดรั้งไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน การเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาได้ถูกทดสอบ เลือกรับทางความคิด ทดลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดต่อ ๆ หลายชั่วคนทำให้ยังสามารถดำรงความเป็นชาวน้ำเอาไว้ได้

กระบวนการเกิดของภูมิปัญญาชาวแพที่มีที่มาจาก การเรียนรู้ในการแสวงหาทางรอดต่อสภาพปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่โดยเรียนรู้ทั้งจากประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสั่งสมองค์ความรู้ ที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ตลอดเวลา ซึ่งความรู้จะถูกประเมิน

กลั่นกรองว่าสอดคล้องเหมาะสมกับเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน การถ่ายทอดและการกระจายความรู้ ที่ปรากฏในรูปของการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผี ตลอดจนจารีตต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องอาศัยผู้รู้ทั้งพระสงฆ์ และผู้นำเป็นผู้ถ่ายทอด การปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ ซึ่งเปรียบดังตัวชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน ในการแก้ปัญหา ช่วงเวลาใดที่ชุมชนมีความเข้มข้นทาง “พลังภูมิปัญญา” ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการ และตอบโต้กับสิ่งที่เข้ามารุกราน (แผนภูมิ 12)

แผนภูมิ 12 กระบวนการเกิดภูมิปัญญา

เมื่อวิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาของชาวแพพบว่า มีลักษณะสัมพันธ์กัน ที่มีลักษณะเป็น ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน มีระบบการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง มีกระบวนการสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาอย่างไม่หยุดนิ่ง โดยอาศัยประสบการณ์ของ ชาวบ้านเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2539 : 238-239) ชาวแพจะใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร ไปพร้อมกับเรื่องอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ชาวแพยังสามารถ ดำรงความเป็นชุมชนอยู่ได้ในทุกวันนี้

อย่างไรก็ตามในสถานการณ์ปัจจุบันที่ชุมชนเกิดการอ่อนพลังลงของกระบวนการเกิดภูมิปัญญาอาจนำมาซึ่งความอ่อนแอของชุมชนในที่สุด

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา “พลวัตการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวแพแม่น้ำสะแกกรัง” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อทรัพยากรธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตของชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่การเปลี่ยนแปลงยังคงอยู่บนรากฐานวัฒนธรรมชุมชน และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้เหมาะสมสอดคล้อง ในแต่ละกาละ ภาวะ และเทศะของชุมชน เปรียบเสมือนพลังที่สามารถถ่วงรั้งให้ชุมชนยังสามารถดำรงความเป็นตัวตนของชาวแพเอาไว้ได้ ชุมชนชาวแพแม่น้ำสะแกกรังอาจจะเป็นชุมชนสุดท้ายที่ยังคงเหลือร่องรอยของชุมชนชาวน้ำที่สามารถศึกษาค้นคว้าเก็บรวบรวมองค์ความรู้ เพื่อเป็นประโยชน์ทางการศึกษา และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน และการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ อันเป็นรากฐานวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทยในท้องถิ่นภาคกลาง การศึกษาในครั้งนี้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของประเด็นที่ศึกษาจึงไม่สามารถเก็บรวบรวมองค์ความรู้ได้ทั้งหมดผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะในประเด็นต่าง ๆ ที่ควรศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะทางด้านนโยบาย

5.3.1.1 สนับสนุนให้มีการวิจัยเพื่อนำไปสู่การจัดการชุมชนชาวแพ

ชุมชนชาวแพแม่น้ำสะแกกรัง นับว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญของการตั้งถิ่นฐานในภาคกลาง รวมทั้งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวจังหวัดอุทัยธานี ที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตชาวน้ำมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน มีคุณค่าต่อการศึกษาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทว่านโยบายของทางราชการที่ผ่านมายังไม่มีความชัดเจน ทำให้ชาวแพรู้สึกไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต ถึงแม้ว่าในปัจจุบันทางการจะไม่มีนโยบายโยกย้ายชาวแพขึ้นบกก็ตาม

“ความรู้สึกไม่มั่นคง” จึงเป็นสิ่งบั่นทอนต่อความคิด ความรู้สึกที่จะสร้างสรรค์ชีวิต และสร้างสรรค์ความเป็นอยู่ของชุมชน แนวโน้มในอนาคตของชุมชนชาวแพจึงมีแต่จะลดจำนวนลง ดังนั้นก่อนที่ทางราชการจะมีนโยบายใด ๆ ควรได้มีการศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางในการจัดการที่เหมาะสม โดยไม่ทำลายรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรากเหง้าของชุมชนท้องถิ่น

5.3.1.2 สนับสนุนให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

แม่น้ำสะแกกรังเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดอุทัยธานี ที่มีความสำคัญต่อคนจำนวนมาก การที่ชุมชนชาวแพตั้งถิ่นฐานอยู่ในน้ำ มีวิถีชีวิตอยู่กับน้ำย่อมหล่อหลอมให้เกิดสำนึกของความหวงแหนและรักษาน้ำตลอดเวลา เพราะชีวิตที่ต้องพึ่งพิงแม่น้ำ ถ้าแม่น้ำเน่าเสียก็จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวแพก่อนผู้อื่น ชาวแพจึงเปรียบเสมือนผู้ทำหน้าที่เฝ้าระวังแม่น้ำตลอดจนเป็นตัวชี้วัดคุณภาพน้ำที่มีประสิทธิภาพกว่าเครื่องมือใด ๆ ดังนั้นการสนับสนุนให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรก็เท่ากับส่งเสริมให้ชุมชนมีความตระหนัก รักและหวงแหนทรัพยากรในฐานะที่มีส่วนเป็นเจ้าของทรัพยากร ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนทั้งจังหวัด

5.3.1.3 สนับสนุนให้ชุมชนมีการรวมกลุ่ม/องค์กร/สถาบันชุมชน

การรวมกลุ่มควรสอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน และมีเป้าหมายเพื่อการอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้ชุมชนได้มีการริเริ่มมาบ้างแล้ว การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารงบประมาณ การบริหารจัดการ และความร่วมมือในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เช่น คณะกรรมการอนุรักษ์ลำน้ำ การอนุรักษ์พันธุ์ปลา เป็นต้น

5.3.1.4 สนับสนุนให้ชุมชนดำรงความเป็นชุมชนทางประวัติศาสตร์

จากเหตุผลที่ชุมชนยังคงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรน้ำโดยเสนอให้ภาคราชการกำหนดให้เป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์วิถีชีวิต โดยให้การสนับสนุนด้านกระบวนการเรียนรู้ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะเรื่องการสุขภาพที่ถูกลุกลักษณะอย่างจริงจัง

5.3.2 ข้อเสนอแนะทางด้านวิจัย

“พลวัตของการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวแพแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี” ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก ด้วยข้อจำกัดของเวลา และผู้วิจัยเองที่ยังขาดประสบการณ์ กล่าวได้ว่าเป็นเพียงการศึกษาและเป็นเพียงบทวิเคราะห์เบื้องต้นเท่านั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนชาวแพยังมีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจเพื่อจะนำไปสู่การจัดการชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในอนาคต ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องวิจัยในอีกหลายด้านดังนี้

5.3.2.1 การวิจัยโดยใช้สหวิทยาการ

เนื่องจากการดำรงอยู่ของชาวแพมีปัจจัยหลากหลายต้องอาศัยความรู้ทางด้านนิเวศวิทยา เศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา และอีกหลาย ๆ ด้านผสมผสานกัน เพื่อจะสามารถทำความเข้าใจและวิเคราะห์ถึงวิถีชีวิตของชุมชนได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งเพื่อนำไปสู่การวางแผนการจัดการชุมชนและทรัพยากรอย่างยั่งยืน

5.3.2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ชาวแพเองควรได้มีส่วนในการตั้งคำถาม เพื่อค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน ทั้งนี้เป็นการเรียนรู้ร่วมกันที่ชุมชนสามารถทำความเข้าใจปัญหาของตนเอง และนำไปสู่ทางเลือก อนาคต และทิศทางการจัดการชุมชนด้วยตัวชุมชนเอง

5.3.3 ข้อเสนอแนะต่อสถาบันการศึกษา

ชุมชนชาวแพแม่น้ำสะแกกรังมีความเป็นมาในฐานะที่เป็นชุมชนทางเรือขายเชื่อมโยงทางการค้าทางน้ำกับชุมชนอื่น ๆ สถาบันการศึกษาในชุมชนท้องถิ่น ควรได้มีการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อสร้างให้เกิดความรู้ และความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นของตน นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนควรได้สอดแทรกความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นของตนไว้ด้วย